

TŘI MYSLITELÉ PO DVACETI LETECH

Další srovnání Hadotových duchovních cvičení a Foucaultovy péče o sebe, s doplňující poznámkou o Patočkově péči o duši¹

Vojtěch Hladký

V roce 2010 mi vyšla knížka s názvem *Změnit sám sebe*, v níž jsem navzájem konfrontoval pojetí „duchovních cvičení“ u Pierra Hadota, „péče o sebe“ u Michela Foucaulta a „péče o duši“ u Jana Patočky.² Kniha se částečně opírala o studium v pařížských archivech a knihovnách, které jsem podnikl několik let předtím, když jsem psal svou diplomovou práci.

Od té doby se mnohé změnilo.³ Dílo Pierra Hadota (1922–2010) už definitivně vstoupilo do obecného povědomí a se zájmem je čtou i ti,

¹ Následující studie je volným překladem přednášky „Hadot's Spiritual Exercises and Foucault's Care of the Soul. A Comparison“ přednesené v říjnu 2023 v Lublani. Slovinská verze příspěvku *Hadotove duhovne vaje in Foucaultova skrb za dušo: Primerjava* vyšla v časopise *Clotho*, 8, 2026, č. 1, str. 35–51, dostupném online z <https://journals.uni-lj.si/clotho>.

² V. Hladký, *Změnit sám sebe. Duchovní cvičení Pierra Hadota, péče o sebe Michela Foucaulta a péče o duši Jana Patočky*, Červený Kostelec 2010.

³ Ke vztahu Hadota a Foucaulta srv. nyní především C. Wimberly, *The Joy of Difference. Foucault and Hadot on the Aesthetic and the Universal in Philosophy*, in: *Philosophy Today*, 53, 2009, str. 191–202; O. Irrera, *Pleasure and Transcendence of the Self. Notes on „A Dialogue Too Soon Interrupted“ between Michel Foucault and Pierre Hadot*, in: *Philosophy and Social Criticism*, 36, 2010, str. 995–1017; J. Sellars, *Self or Cosmos. Foucault versus Hadot*, in: M. Faustino – G. Ferraro (vyd.), *The Late Foucault. Ethical and Political Questions*, London 2020, str. 37–51; F. Testa, *The Great Cycle of the World. Foucault and Hadot on the Cosmic Perspective and the Care of the Self*, in: M. Faustino – G. Ferraro (vyd.), *The Late Foucault. Ethical and Political Questions*, London 2020, str. 53–70; M. Ure, *Foucault's Re-invention of Philosophy as a Way of Life. Genealogy as a Spiritual Exercise*, tamt., str. 19–35; a nedávno vydaný soubor studií: M. Faustino – H. Telo (vyd.), *Hadot and Foucault on Ancient Philosophy. Critical Assessments*, Leiden – Boston 2024. Ke vztahu Foucaulta a Patočky srv. V. Suvák, *Patočka and Foucault. Taking Care of the Soul and Taking Care of the Self*, in: *The Journal of the British Society for Phenomenology*, 50, 2019, str. 19–36; týž, *Foucault. Od starosti o seba k estetice*

kdo nejsou specialisté na antickou filosofii. Postupně vycházejí rukopisy z pozůstalosti Michela Foucaulta, na prvním místě *Doznání těla* (*Les Aveux de la chair*).⁴ A také spisy Jana Patočky jsou nyní mnohem lépe dostupné v češtině a dalších jazycích. Tento vývoj mohu samozřejmě jen vítat a jsem nesmírně rád, že úvahy těchto filosofů jsou dnes mnohem známější než v době, kdy jsem svou knihu psal. Přesto bych se rád k tomuto tématu ještě jednou vrátil. Z odstupu téměř dvaceti let se zde znovu pokusím načrtnout základní obrysy toho, co Pierre Hadot a Michel Foucault říkají o antické filosofii a jejích obecnějších souvislostech. Naproti tomu úvah Jana Patočky se nyní dotknou jen velmi stručně, především kvůli srovnání s Foucaultem. Mým hlavním cílem je znovu po určité době proti sobě postavit do kontrastu Hadotovy a Foucaultovy koncepce a zároveň je situovat do intelektuálního kontextu, v němž vznikaly. Současná vlna obnoveného zájmu o filosofii Henriho Bergsona nám také umožňuje lépe pochopit myšlenkové podhoubí, v němž se formoval Hadotův filosofický pohled a z něhož vyrostly i jeho originální úvahy o antické filosofii. Ty přitom neovlivnily jen učence zabývající se studiem starých textů, nýbrž vstoupily i do některých proudů současné psychoterapie, a někdy se dokonce objevují také v příručkách o osobním rozvoji. Psychologickými a psychiatrickými tématy se intenzivně zabýval i Foucault, nyní ale víme mnohem více o jeho raných studiích, kdy měl překvapivě blízko k existenciální psychoterapii, která čerpala svou inspiraci z tehdejších fenomenologických debat. I Patočkovy výklady Platóna a Aristotela se zdají být do značné míry poplatné dobovému existencialismu a vlivu Martina Heideggera, včetně jeho kritického postoje k vědě a technice. Je ovšem otázkou, zda si takový výklad antické filosofie z dnešního hlediska uchoval svou životnost.

Podle Pierra Hadota antická filosofie nebyla pouze filosofický diskurs, který tvoří síť racionálních argumentů. To neznamená, že by staří myslitelé nerozvíjeli rozsáhlé a komplexní pojmové rozvrhy. Hadot sám ostatně strávil velkou část svého života studiem spleťtých myšlenkových zákrut novoplatónských systémů. Přesto (anebo právě proto) byl schopen přesvědčivě ukázat důvody a doklady pro to, že antická filosofie měla vedle svého konceptuálního povrchu ještě další rovinu. Snažila

existence a ešte ďalej, Bratislava 2021; V. Hladký, *Michel Foucault a péče o duši Jana Patočky. Několik poznámek ke srovnání jejich konceptů a koncepcí*, in: O. Krása – F. Špínka (vyd.), *Péče o duši. Sborník k jubileu Štěpána Špínky*, Praha 2024, str. 214–233.

⁴ M. Foucault, *Histoire de la sexualité IV. Les Aveux de la chair*, Paris 2018, č. překl.: *Dějiny sexuality 4. Doznání těla*, přel. J. Fulka – J. Petříček, Praha 2024.

se totiž utvářet a přeměnit sám způsob bytí filosofa. Pro Hadota tak antická filosofie byla v první řadě volba angažovaného intelektuálního života. Antický filosof neopouštěl po osmi hodinách těžké pojmové práce svůj kabinet, aby vyrazil ven „užívat si života“ – svého filosofického poslání si musel být vědom v každém okamžiku. Samozřejmě ani pro Hadota není možné žitou a pojmovou stránku filosofie od sebe zcela oddělit. Volba určitého způsobu života vede k vytváření specifického filosofického diskursu, který je pro daný filosofický směr typický.⁵ Hadot v této souvislosti připomíná, že antická filosofická škola byla především živým intelektuálním společenstvím. Byla to jakási laboratoř jak filosofické teorie, tak praxe. A naopak, specifický typ filosofického diskursu zpětně legitimizoval počáteční volbu a pomáhal uvést náš vlastní život lépe do souladu s nároky, které na nás filosofie klade.⁶ Z této perspektivy viděno, filosofický diskurs nemá pouze teoretický, ale též performativní rozměr, jenž nám dovoluje změnit náš přístup ke světu a způsob žití. Nepřekvapí proto, že na počátku své kariéry byl Hadot ve Francii jedním z prvních, kdo studoval dílo Ludwiga Wittgensteina, jenž rozvíjí úvahy o performativní funkci jazyka.⁷

Duchovní cvičení jsou specifické techniky, jejichž hlavním cílem je podporovat a rozvíjet filosofický život. Hadot jich zmiňuje hned několik. V některých filosofických školách hrál hlavní roli dialog, jako například u platoniků, kteří v tomto byli dědici Sókrata,⁸ anebo život ve společenství, jak tomu bylo u pýthagorejců a epikúrejců.⁹ V pozdější antice se mohla duchovní cvičení uskutečňovat i v psané podobě, jež mohla být

⁵ Srv. především P. Hadot, *Exercices spirituels et philosophie antique*, Paris 2002 (1. vyd. 1993).

⁶ Srv. P. Hadot, *Qu'est-ce que la philosophie antique?*, Paris 1995, str. 416–418, č. překl.: *Co je antická filosofie?*, přel. M. Křížová, Praha 2017, str. 301–303.

⁷ Srv. P. Hadot, *La Philosophie comme manière de vivre. Entretiens avec Jeannie Carlier et Arnold I. Davidson*, Paris 2001, str. 63–64, 102–105, 133–134, 191–193, 211–215, 270, 279; Hadotovy studie k Wittgensteinovi byly sebrány ve svazku: *Wittgenstein et les limites du langage*, Paris 2004. Srv. též M. Faustino, *A Contamination of Philosophy by Religion? Reassessing Hadot's Notion of Spiritual Exercises*, in: M. Faustino – H. Telo (vyd.), *Hadot and Foucault on Ancient Philosophy*, zvl. str. 133–134.

⁸ P. Hadot, *Qu'est-ce que la philosophie antique?*, str. 46–69, 118–122, č. překl. str. 31–53, 87–90; *Exercices spirituels et philosophie antique*, str. 38–47.

⁹ P. Hadot, *Qu'est-ce que la philosophie antique?*, str. 192–195, 241–242, 285–287, č. překl. str. 139–142, 175–176, 206–208.

poměrně osobní, jak můžeme sledovat na příkladu Marka Aurelia,¹⁰ anebo naopak byla velmi učená, jak dokazují pozdně antičtí komentátoři.¹¹ I dnes psaní teoretických textů, a to dokonce i v případě absolventských prací, vyžaduje značnou disciplínu a soustředění, které jsou klíčovou součástí Hadotova konceptu duchovních cvičení.

Pokusme se nyní obecným způsobem vysvětlit, jak podle Hadota duchovní cvičení probíhají. Nejprve je nutné očistit sebe a své já. Musíme především ovládnout své vášně a strachy, které v nás vyvolávají události ve vnějším světě. Počátečním krokem tak musí být soustředění se na sebe sama a vnitřní katarze. V této souvislosti je užitečným cvičením *prae-meditatio malorum*, totiž příprava na zla, která nás mohou v budoucnu postihnout. Nejhorší neštěstí, jehož se obáváme, je přitom smrt, která jednou náš život nezvratně ukončí. Tento způsob cvičení nám dovolí nahlédnout naše partikulární bytí z odpovídající perspektivy, ale také oddělit duši či nitro od našeho těla. Kromě toho je vhodné se soustředit na přítomný okamžik, což nám má pomoci překonat obavy z budoucnosti a věnovat stálou pozornost našim činům. Dokážeme tím také odhalit naše hlubší, vnitřní já, které se skrývá za našimi každodenními starostmi a obavami.¹²

Je-li prvním krokem duchovních cvičení obrat dovnitř sebe, dalším je otevření našeho já vůči vnějšku. Díky různým technikám je filosof schopen obsáhnout celek prostoru i času. V průběhu tohoto „dilatačního“ procesu hraje hlavní roli imaginace, neboť nám umožňuje překročit naši jednotlivou a částečnou existenci. Filosof si tak může například představit sebe sama, jak přelétá nad celým světem, což mu pomáhá lépe si uvědomit, jak jsme nepatrní ve srovnání s velkolepostí kosmu. Imaginace nám totiž poskytuje možnost překonat a obsáhnout obrovské rozměry světa. I studium přírody lze pojmout jako duchovní cvičení. Hadot tu ale nemá na mysli moderní vědu, nýbrž kontemplaci přírody, která je do značné míry estetická, a proto opět založená na naší představivosti.¹³

¹⁰ P. Hadot, *La Citadelle intérieure. Introduction aux Pensées de Marc Aurèle*, Paris 1997 (1. vyd. 1992), str. 71–98, č. překl.: *Vnitřní tvrz. Úvod k Hovorům k sobě Marka Aurelia*, přel. V. Čadský, Praha 2024, str. 63–86.

¹¹ P. Hadot, *Qu'est-ce que la philosophie antique?*, str. 232–242, č. překl. str. 168–176; *Exercices spirituels et philosophie antique*, str. 60–74.

¹² P. Hadot, *Qu'est-ce que la philosophie antique?*, str. 289–309, č. překl. str. 209–225; *Exercices spirituels et philosophie antique*, str. 47–60.

¹³ P. Hadot, *Qu'est-ce que la philosophie antique?*, str. 309–322, č. překl. str. 225–234; srv. též P. Hadot, *Le Voile d'Isis. Essai sur l'histoire de l'idée de*

I když hlavní způsoby a cíle duchovních cvičení byly společné více-méně všem antickým filosofickým školám, lišily se ve svých konkrétních podobách. Instruktivní je například rozdíl, který Hadot opakovaně nachází mezi stoiky a epikúrejci. Hlavním epikúrejským cílem bylo tváří v tvář strachům a obavám dosáhnout vnitřního uvolnění, které současně přináší radost.¹⁴ Stoici naopak usilovali o to, zachovat si nepřetržitou schopnost uplatnit své etické zásady za jakýchkoli životních okolností, což vyžaduje neustálou pozornost. Vede to v důsledku k určitému napětí, jež je spojené s morálním vědomím našeho konání.¹⁵

* * *

Jak jsem s překvapením zjistil, v posledních letech se objevila, a to i v češtině, řada knih o psychologii a osobním rozvoji, které propagují praktický stoicismus. Někdy se tento přístup kombinuje s kognitivně-behaviorální terapií (KBT), o níž se tvrdí, že má blízko ke stoické etice. Není příliš překvapivé, že v tomto prostředí je Hadotovo dílo velmi oceňováno, neboť nabízí cestu, jak přemostit staré myšlenky a moderní praxi.¹⁶ Možná je ale pro pochopení Hadotem předkládaného pojetí duchovních cvičení užitečnější pátrat po jeho vlastních zdrojích.

Ačkoli je Hadot znám především jako znalec antické filosofie, původně pocházel ze zbožného křesťanského prostředí a vedle theologického

nature, Paris 2004, str. 165–235, č. překl.: *Závoj Isidin. Esej o dějinách ideje přírody*, přel. M. Křížová, Praha 2010, str. 153–217.

¹⁴ P. Hadot, *Qu'est-ce que la philosophie antique?*, str. 178–180, 191–196, č. překl. str. 130–131, 139–143.

¹⁵ Tamt., str. 197–199, č. překl. str. 143–145.

¹⁶ Srv. především D. Robertson, *The Philosophy of Cognitive-Behavioural Therapy (CBT). Stoic Philosophy as Rational and Cognitive Psychotherapy*, London 2010; K. Banicki, *Ancient Stoicism. Between Spiritual Exercises and Cognitive Therapy*, in: M. Faustino – H. Telo (vyd.), *Hadot and Foucault on Ancient Philosophy*, str. 163–182. Hadot sám mluví o podobnostech a rozdílech mezi svou koncepcí duchovních cvičení a moderní psychoterapií v rozhovoru: *Philosophie antique et psychothérapies modernes*, přetištěno v: A. I. Davidson – D. Lorenzini (vyd.), *La Philosophie comme éducation des adultes. Textes, perspectives, entretiens*, Paris 2019, str. 291–303. Z titulů, které se pokoušejí aplikovat stoické zásady v současném světě, je v češtině k dispozici například: R. Holiday, *Stoikův průvodce pro každý den. 366 zamyšlení o moudrosti, vytrvalosti a umění žít*, přel. J. Zajíčková, Praha 2021 (původní angl. vyd. 2016); D. Robertson, *Myslet jako římský císař. Jak uplatnit stoickou moudrost v každodenním životě*, přel. D. Maillot Moravcová, Praha 2022 (původní angl. vyd. 2019).

měl i dobré filosofické vzdělání. Zpočátku se zajímal o mystiku a existenciálně laděnou filosofii, kromě toho studoval Heideggera a Wittgensteina.¹⁷ Jak ale sám zmiňuje, během let svého intelektuálního zrání četl intenzivně také Bergsona,¹⁸ o němž říká: „To základní v bergsonismu bude vždy, zdá se mi, představa filosofie jako proměny vnímání.“¹⁹ Nakolik jsem schopen sledovat, tato Hadotova inspirace nebyla dosud

¹⁷ Srv. P. Hadot, *La Philosophie comme manière de vivre*, str. 204–215; Hadot své čtení Heideggera publikoval v: P. Hadot, *Heidegger et Plotin*, in: *Critique*, 145, 1959, str. 539–556; srv. také *Le Voile d'Isis. Essai sur l'histoire de l'idée de nature*, str. 303–313, č. překl. str. 281–290.

¹⁸ Hadot Bergsonovi nevěnoval samostatnou studii, zmiňuje ho ale při mnoha příležitostech. Následuje (patrně neúplný) seznam, který už sám o sobě ukazuje, jak významně je Bergson přítomný v Hadotově myšlení: P. Hadot, *L'Apport du néoplatonisme à la philosophie de la nature en Occident*, in: A. Portmann (vyd.), *Tradition und Gegenwart*, Zürich 1970 (*Eranos-Jahrbuch*, 37), str. 106, 108, 110–113, 116, 124; *Plotin et l'expérience mystique*, in: *Annuaire du Collège de France 1982–1983. Résumé des cours et travaux*, Paris 1984, str. 463; *L'Union de l'âme avec l'intellect divin dans l'expérience mystique plotinienne*, in: G. Boss – G. Seel – F. Brunner (vyd.), *Proclus et son influence. Actes du colloque de Neuchâtel, juin 1985*, Zürich 1985, str. 24; *Plotin, Traité 38*, úvod, překl. a pozn. P. Hadot, Paris 1988, str. 36, 55; *Philosophy as a Way of Life*, in: P. Hadot, *Philosophy as a Way of Life. Spiritual Exercises from Socrates to Foucault*, Oxford – Cambridge, MA, str. 271–272; *Postscript. An Interview with Pierre Hadot*, tamt., str. 278; *Qu'est-ce que la philosophie antique?*, str. 15, 407, č. překl. str. 13, 295; *La Citadelle intérieure. Introduction aux Pensées de Marc Aurèle*, str. 225, 264, č. překl. str. 195–196, 229; *Plotin ou la simplicité du regard*, Paris 1997 (3. vyd.; 1. vyd. 1963), str. 49, 58–59, 79, 93, 190, 192, č. překl.: *Plótinos čili prostota pohledu*, přel. F. Karfík, Praha 1993, str. 22, 25–26, 34, 39, 80–81; P. Hadot, *Introduction*, in: týž, *Plotin, Porphyre. Études néoplatoniciennes*, Paris 1999, str. 7; *Introduction au Recueil Le Néoplatonisme*, tamt. (pův. vyd. 1971), str. 20; *Vie*, tamt. (pův. vyd. 1980), str. 31, 66; *L'Être et l'étant dans le Néoplatonisme*, tamt. (pův. vyd. 1973), str. 86; *Être, Vie, Pensée chez Plotin et avant Plotin*, tamt. (pův. vyd. 1960), str. 155; *La Philosophie comme manière de vivre*, str. 14, 29–30, 62, 76–77, 90, 111, 137, 157, 179, 200–203, 205, 209, 223, 225–227, 235, 251; *Exercices spirituels et philosophie antique*, str. 15, 72–73, 233, 348–349, 353, 355; *Le Voile d'Isis*, str. 208–209, 220, 232, 275, 310, č. překl. str. 192, 202–203, 214, 256, 287; *Epistrophè et metanoia dans l'histoire de la philosophie*, in: *La Philosophie comme éducation des adultes*, str. 49; *Enseignement antique et enseignement moderne de la philosophie*, tamt., str. 175; *L'Enseignement des antiques, l'enseignement des modernes. Entretien entre Pierre Hadot et Arnold I. Davidson*, tamt., str. 312–313, 316, 319; I. Hadot – P. Hadot, *Apprendre à philosopher dans l'Antiquité. L'Enseignement du „Manuel d'Epictète“ et son commentaire néoplatonicien*, Paris 2004, str. 100. Srv. též Ph. Hoffmann, *In memoriam Pierre Hadot (1922–2010)*, in: P. Hadot, *Discours et mode de vie philosophique*, Paris 2014, str. 291, 294, 300–302.

¹⁹ P. Hadot, *La Philosophie comme manière de vivre*, str. 202.

doceněna, jak by si zaslouhovala. Bergsonův vliv se, jak se zdá, skrývá za následujícími myšlenkovými motivy, které Hadot přijal za své:

1. V Bergsonově filosofii hraje významnou roli specifické pojetí intuice. Dává ji do kontrastu s analytickým uvažováním, které se vyjadřuje za pomoci slov, symbolů a pojmů. Podle Bergsona se náš intelekt dotýká pouze povrchu toho, co doopravdy existuje, a svou pozornost neustále obrací k mnohosti fenoménů. Naproti tomu intuice je schopna proniknout do srdce věci a uchopit je v jejich jednotě, především nám ale dovoluje zakoušet život v jeho celku.²⁰ Jak jsme viděli, i Hadot dělá ostrý rozdíl mezi filosofickým uvažováním a životem. Teoretický diskurs se opírá o racionální uvažování, zatímco filosofický život v sobě obsahuje některé rozměry, které není možné uchopit čistým rozumem. Musíme tu zapojit všechny schopnosti, které máme, včetně imaginace či meditace, a ne pouze intelekt.

2. Bergson dále tvrdí, že za pojmovými rozvrhy velkých filosofů můžeme vždy najít pár hlavních momentů, ke kterým je možné získat přístup právě díky intuici.²¹ To připomíná Hadotův přístup k antickým filosofickým školám, jež vždycky vykládá za pomoci několika mála klíčových intelektuálních motivů a etických cílů. Již jsme zmínili protiklad mezi epikúrejským uvolněním a stoickým napětím. Tyto počáteční volby následně vedly dané školy k rozpracování jejich specifických filosofických systémů.

Hadotův způsob výkladu přirozeně vyvolává určitý neklid u některých dnešních specialistů na antickou filosofii, především pak u těch, jejichž práce spočívá téměř výhradně v analýze argumentů v řeckých a latinských filosofických textech.²² Jejich vlastní perspektiva ovšem

²⁰ H. Bergson, *Introduction à la métaphysique*, in: *La Pensée et le mouvant*, Paris 1934, str. 177–182, č. překl.: *Úvod do metafyziky*, přel. J. Čapek, in: *Myšlení a pohyb*, Praha 2003, str. 172–176; srv. F. Worms, *Le Vocabulaire de Bergson*, Paris 2000, str. 37–39; M. Sinclair, *Bergson*, London – New York 2020, str. 158–166.

²¹ H. Bergson, *L'Intuition philosophique*, in: *La Pensée et le mouvant*, str. 117–142, č. překl.: *Filosofická intuice*, přel. T. Chudý, in: *Myšlení a pohyb*, str. 116–139. V této souvislosti Hadot odkazuje k Bergsonovi v: I. Hadot – P. Hadot, *Apprendre à philosopher dans l'Antiquité*, str. 100; *Exercices spirituels et philosophie antique*, str. 26–28, 36–37; srv. též N. Comtois, *L'Itinéraire spirituel de Pierre Hadot*, in: *Philosophiques*, 48, 2021, str. 292–294.

²² Srv. M. Chase, *Observations on Pierre Hadot's Conception of Philosophy as a Way of Life*, in: M. Chase – S. R. L. Clark – M. McGhee (vyd.), *Philosophy as a Way of Life. Ancients and Moderns. Essays in Honor of Pierre Hadot*, Chichester – Malden, MA, 2013, str. 263–286; M. Faustino, *A Contamination of Philosophy by Religion?*; H. Telo, *On the Role of Reason in Ancient Philosophical*

zase nechává stranou nejenom pojmy jako bergsonovská intuice, nýbrž vůbec jakékoli existenciální, náboženské a mimoracionální rozměry filosofie. Takový přístup ovšem tváří v tvář antickým textům těžko obstojí. S vědomím historických souvislostí, v nichž vznikly, je ho třeba považovat za jednostrannou projekci některých dnešních filosofických debat do minulosti.²³

3. Bergson provádí slavné rozlišení mezi „hlubokým“ a „povrchové“ já. Povrchové já je po většinu času v kontaktu s okolní realitou, kdežto hluboké já je naopak spojeno s trváním, které prožíváme ve vlastním vnitřním životě.²⁴ V tom lze vidět analogii s Hadotovým důrazem na potřebu překonat nejprve své vášně a oddělit se od vnějšího světa. Oba myslitelé se kromě toho shodují v důrazu, který kladou na pozornost k přítomnému okamžiku, což je počátek dalšího filosofického uvažování. Podle Bergsona i Hadota si musíme být vědomi dalších časových rozměrů naší existence.

4. Bergson je dnes někdy vykládán jako filosof, který vyzývá k tomu, abychom mysleli „mimo lidský úděl (*condition*)“. Podle něj by lidé měli vždy zaujmout širší perspektivu, která se odráží v jeho pojmu otevřené morálky, jež nás nabádá k tomu, abychom zaujali co nejširší pohled na svět a všechny živé bytosti v něm.²⁵ Především bychom ale měli obsáhnout život v jeho úplnosti. V některých slavných výrociích Bergson hájí představu „rozplynutí se v celku“, „v oceánu života“.²⁶ To se přirozeně

Practice. An Intellectualist Reframing of Hadot's and Foucault's Approach, in: M. Faustino – H. Telo (vyd.), *Hadot and Foucault on Ancient Philosophy*, str. 205–240, kteří brání Hadotův (a Foucaultův) přístup.

²³ Neplatí to ovšem jen pro antickou filosofii. Tak A. Janik a S. Toulmin ve své knize *Wittgenstein's Vienna*, London 1973, přesvědčivě dokazují, že ani Wittgensteinovo myšlení nelze adekvátně pochopit bez znalosti myšlenkového a kulturního podhoubí Vídně přelomu 19. a 20. století. Podle autorů má svou skrytou etickou dimenzi, která daleko překračuje pochopení Wittgensteina výhradně jako „filosofa jazyka“. To je samozřejmě zcela v souladu s Hadotovou interpretací tohoto myslitele.

²⁴ H. Bergson, *Essai sur les données immédiates de la conscience*, Paris 2013 (1. vyd. Paris 1889), str. 93–97, 127–129, č. překl.: *Čas a svoboda. Esej o bezprostředních danostech vědomí*, přel. J. Čapek, Praha 2024, str. 114–120, 156–158; srv. M. Sinclair, *Bergson*, str. 57–59.

²⁵ H. Bergson, *Les Deux sources de la morale et de la religion*, Paris 2013 (1. vyd. Paris 1932), kap. 1, č. překl.: *Dva zdroje morálky a náboženství*, přel. J. Hrdlička, Praha 2007, kap. 1.

²⁶ K. Ansell-Pearson, *Bergson. Thinking Beyond the Human Condition*, London 2018, zvl. str. 4, 6, 155, s odkazem k: H. Bergson, *L'Évolution créatrice*, Paris

podobá celkové, vše objímající perspektivě duchovních cvičení, jak ji formuluje Hadot.

5. V době, kdy Hadot studoval, se hodně četla kniha *Henri Bergson* od Vladimira Jankélévitcha, která vyšla poprvé v roce 1930. Již tehdy bylo v textu možné najít řadu odkazů k Plótínovi a jeho vlivu na Bergsona. V roce 1959 Jankélévitch vydal svou knihu v rozšířené verzi, k níž připojil poslední kapitolu „Jednoduchost. A o radosti“ (*La Simplicité. Et de la joie*). Uveďme z ní výstižný citát: „Plóťinos má tak pravdu: jednoduchost je vždy počátek, a princip (*arché*) je vždy nejjednodušší – *haplústaton*.“²⁷ Jednoduchost souvisí s bergsonovským pojmem intuice, totiž schopností postihnout jednotu za mnohostí fenoménu. Hadot bezpochyby Jankélévitchovu významnou interpretaci Bergsonovy filosofie znal, když psal svou slavnou knihu, jejíž titul byl do češtiny přeložen jako *Plóťinos čili prostota (simplicité) pohledu*.²⁸

6. Hadotova vlastní, v mnoha ohledech velmi originální, interpretace Plótína je podle všeho také ovlivněna Bergsonem, který, jak bylo právě zmíněno, se tímto antickým autorem intenzivně zabýval.²⁹ Hadot vždy zdůrazňuje, že hypostaze Intelktu, která obsahuje navzájem vymezené platónské Formy, se u Plótína konstituuje z nerozlišené *energeia* neboli života vycházejícího z Jedna, nejzazšího počátku veškerenstva.³⁰ I mystické spojení našeho já s plóťinovským Jednem pak Hadot interpretuje jako sjednocení s počátečním nerozlišeným životem, který se rozlévá z nejzazšího zdroje veškerenstva.³¹ To přirozeně velmi připomíná Bergsonův

1907, Paris 2008, str. 192–193, č. překl.: *Vývoj tvořivý*, přel. F. Pelikán – F. Žákavec, Praha 1919, str. 263.

²⁷ V. Jankélévitch, *Bergson*, Paris 1959 (1. vyd. 1930), str. 231.

²⁸ P. Hadot, *Plotin ou la simplicité du regard*, č. překl.: *Plóťinos čili prostota pohledu*; Hadot odkazuje na Jankélévitcha na str. 58, pozn. 3, č. překl. str. 25–26, pozn. 3–4; srv. též P. Hadot, *La Philosophie comme manière de vivre*, str. 201–203; N. Comtois, *L'Itinéraire spirituel de Pierre Hadot*, str. 292.

²⁹ Srv. R.-M. Mossé-Bastide, *Bergson et Plotin*, Paris 1959; W. J. Hankey, *Henri-Louis Bergson and Plotinus*, in: S. Gersh (vyd.), *Plotinus' Legacy*, Cambridge 2019, str. 233–256; M. Nancy, *Henri Bergson*, in: Ch. Tornau (vyd.), *Plotin-Handbuch. Leben – Werk – Wirkung*, Berlin 2024, str. 581–586.

³⁰ Srv. N. Comtois, *L'Itinéraire spirituel de Pierre Hadot*, str. 271–296; F. Karfik, *Plóťinos mezi německým idealismem a francouzským spiritualismem*, in: *Duše a svět. Devět studií z antické filosofie*, Praha 2007, str. 206–220.

³¹ P. Hadot, *Plotin et l'expérience mystique*, str. 462–463; *L'Union de l'âme avec l'intellect divin dans l'expérience mystique plotinienne*; Plotin, *Traité* 38, str. 25–26, 53–55; *Plotin ou la simplicité du regard*, str. 55–58, 67–69, 90–93, č. překl. str. 24–25, 29–31, 38–40.

pojem *élan vital* („životní vzmach“).³² Je ale nutné poznamenat, že z těchto motivů Plótínovy filosofie čerpal už Bergson sám. Modifikoval je ale tak, že odstranil komplikovanou novoplatónskou posloupnost řady stupňů skutečnosti.³³ Ve své interpretaci Plótína tak Bergson upozaďuje metafyzickou představu hierarchické struktury reality s Jednem jako zdrojem života na samém vrcholu. V jeho vlastní filosofii je *élan vital* vždy imanentně přítomný ve světě a nepředstavuje transcendentní princip, který by se nacházel mimo něj. Tuto myšlenku rozvíjel Hadot dál ve svém pojetí duchovních cvičení, která nás vedou k tomu, abychom se otevřeli bezprostřednímu propojení se širším světem, místo toho, abychom usilovali o mystické spojení s transcendentním Jednem.³⁴

* * *

Michel Foucault (1926–1984) objevil dílo Pierra Hadota na konci svého života, kdy pracoval na *Dějínách sexuality*. Při práci na tomto projektu Foucault dospěl zpátky v čase mnohem dál než v jiných knihách, totiž až do klasického starověku. Současně se jeho zájmy také posunuly – začal se věnovat problémům etiky, která se zde spojuje s genealogií moderního subjektu a jeho proměn v evropských dějinách.³⁵ Foucault byl z Hadotových textů nadšen, a dokonce podpořil jeho kandidaturu na prestižní Collège de France.³⁶ Mezi jejich přístupy lze vidět zjevnou podobnost, zvláště pak v případě rozlišení, které Foucault dělá mezi morálními kódy

³² P. Hadot, *Plotin et l'expérience mystique*, str. 463; Plotin, *Traité* 38, str. 36, 55–56; *Plotin ou la simplicité du regard*, str. 58–59, 74–78, č. překl. str. 26, 32–34; *Vie*, in: Plotin, *Porphyre*, str. 66; *Être, Vie, Pensée chez Plotin et avant Plotin*, str. 155–156, s pozn. 124, 130.

³³ Srv. W. J. Hankey, *One Hundred Years of Neoplatonism in France. A Brief Philosophical History*, Leuven 2006, str. 106–119.

³⁴ Plotin, *Traité* 38, str. 23, 37–41, 48–49; *Plotin ou la simplicité du regard*, str. 54–59, 76–79, č. překl. str. 24–26, 33–34; P. Hadot, *Être, Vie, Pensée chez Plotin et avant Plotin*, in: Plotin, *Porphyre*, str. 149–151.

³⁵ M. Foucault, *Histoire de la sexualité II. L'Usage des plaisirs*, Paris 1984, č. překl.: *Dějiny sexuality 2. Užívání slasti*, přel. K. Thein – N. Darnadyová – J. Fulka, Praha 2003; *Histoire de la sexualité III. Le Souci de soi*, Paris 1984, č. překl.: *Dějiny sexuality 3. Péče o sebe*, přel. M. Petříček – L. Šerý – J. Fulka, Praha 2003; *Histoire de la sexualité IV. Les Aveux de la chair*, č. překl.: *Dějiny sexuality 4. Doznání těla*.

³⁶ A. I. Davidson, *Introduction. Pierre Hadot and the Spiritual Phenomenon of Ancient Philosophy*, str. 1; P. Hadot, *La Philosophie comme manière de vivre*, str. 215.

a jejich subjektivací. Morální kód (kodex) určuje náležitá pravidla našeho chování, ta však mohou být v subjektu přijata a zvnitřněna různými způsoby.³⁷ Sexuální zákazy zůstaly víceméně stejné od antiky až do moderní doby, zatímco vztah k vlastní sexualitě se zásadně proměnil.³⁸

Jak Foucault tvrdí, v klasické době (řeckého starověku) byla sexualita do značné míry otázkou volby. Sama o sobě nebyla považována za problematickou ani nebyla potlačována. Základní motivací tehdejší řecké etiky bylo spíš dosáhnout zdravé dobré míry. Zacházení se sexuálními touhami se proto podobalo spíš dietetice, která usilovala o vyrovnaný životní styl a snažila se vyhýbat krajnostem jakéhokoli druhu. Hlavním cílem klasické řecké etiky bylo mimo to vést život, který byl svobodný a nezávislý na nikom dalším. Patříčná sebekontrola umožnila svobodnému řeckému členu obce, typicky dospělému muži, vládnout nad sebou, nad svou domácností a nad obcí (*polis*), na jejímž politickém životě se účastnil.³⁹ V helénistickém a římském období se možnost občanů podílet se na politice postupně zmenšovala. Svobodné já a vláda nad ním se oddělily od bezprostředního angažmá v životě společnosti a pozornost se mnohem více obrátila dovnitř sebe. Je to doba péče o duši, kterou je třeba podrobit cvičení a kultivaci, aby dokázala obstát v různých obtížných situacích. Jinými slovy řečeno, během antiky můžeme sledovat rostoucí důraz na vlastní já a jeho vnitřní stavy.⁴⁰

Tento přístup v oblasti etiky byl z velké části přijat i počínajícím křesťanstvím. Jednou z klíčových technik, která umožňovala vést zdárně život jak svůj, tak někoho dalšího, se stalo vyznání (doznání). Cílem této staré praxe, jejíž význam se postupně stále zvětšoval, bylo přivést na světlo vnitřní myšlenky a motivace dané osoby. Nejnebezpečnější byly vášně přímo spojené s tělesností, na prvním místě pochopitelně sexualita. Na rozdíl od antiky bylo v křesťanství tělo po pádu lidí chápáno jako zdroj podnětů, které nás svádějí pryč z naší cesty k Bohu – obecně bylo považováno za nebezpečné nechat se pokoušet světem, do nějž jsme kvůli naší tělesnosti nutně zapojeni. Foucault nazývá tento nový typ vztahů mezi různými aktéry pastorální mocí, která spočívá v nepřetržitém duchovním dohledu nad naším životem ze strany náboženské autority.⁴¹

³⁷ M. Foucault, *Histoire de la sexualité II*, str. 32–39, č. překl. str. 36–44.

³⁸ Tamt., str. 23–24, č. překl. str. 25–27.

³⁹ M. Foucault, *Histoire de la sexualité II*.

⁴⁰ M. Foucault, *Histoire de la sexualité III*.

⁴¹ M. Foucault, *Mal faire, dire vrai. Fonctions de l'aveu en justice. Cours de Louvain, 1981*, Louvain-la-Neuve – Chicago 2012; *Histoire de la sexualité IV*.

Jeden z nejpodnětnějších Foucaultových postřehů je, že praxe vyznání vlastních vnitřních myšlenek se nejprve rozvinula v mnišském prostředí, kde byla vyžadována naprostá poslušnost vůči duchovní autoritě. Tato technika tak byla původně omezena jen na nejradikálnější část křesťanské společnosti. Později ve středověku byla postupně rozšířena na všechny členy církve bez výjimky. Od určité doby už byl jeden každý křesťan povinen odhalit své hříchy zpovědníkovi, aby se mohl obrátit k lepšímu životu. Jak Foucault vysvětluje, v moderní době bylo vyznání sekularizováno a pro své vlastní účely je začaly využívat různé státní instituce. Psychiatri a soudci tak vyžadují doznání kvůli tomu, aby se provinilci mohli zase stát dobrými občany. Poslední motivací přitom je, aby se daný člověk stal zase užitečným pro společnost.⁴² Moderní stát totiž podle Foucaulta zakládá svou moc na populaci, jejíž množství je stejně důležité jako její kvalita, a musíme se o ni proto starat. Původní snahou pastorální moci bylo zajistit věřícím spásu, která byla duchovní povahy. Techniky, které používá moderní stát, sice zůstaly stejné, jejich cílem se ale stalo blaho lidí či, abstraktněji, lidstva na tomto světě. Stačí připomenout medicínskou péči, hygienu nebo *Polizei*, což původně označovalo dobrou vládu v *polis*, obci.⁴³

* * *

Michel Foucault se projevil velmi velkoryse nejen k Pierru Hadotovi, ale i k Janu Patočkovi (1907–1977), kterého zmiňuje ve své přednášce *Odvaha k pravdě (Le Courage de la vérité)* s podtitulem *Vláda nad sebou a jinými II (Le Gouvernement de soi et des autres II)*. Foucault ji proslavil na své domovské Collège de France v akademickém roce 1983/1984, kdy dokončoval II. a III. svazek *Dějin sexuality*. Referuje zde Patočkovu knihu *Platón a Evropa* a poznamenává, že český filosof

⁴² M. Foucault, *Mal faire, dire vrai*; srv. též *Discours et vérité. Précédé de La parrêsia*, Paris 2016.

⁴³ M. Foucault, *Sécurité, territoire, population. Cours au Collège de France (1977–1978)*, Paris 2004, str. 126–151, 167–193, 373–374, č. překl.: *Bezpečnost, teritorium, populace. Collège de France (1977–1978)*, přel. Č. Pelikán, Praha 2023, str. 140–166, 179–206, 386–387; srv. též *Sexualité et pouvoir*, in: M. Foucault, *Dits et écrits II. 1976–1988*, Paris 2001, str. 559–566; „*Omnes et singulatim*“, *Vers une critique de la raison politique*, tamt., str. 953–980, č. překl.: „*Omnes et singulatim*“. *Ke kritice politického rozumu*, in: *Myšlení vnějšku*, přel. K. Thein, Praha 1994, str. 153–194; *Le Sujet et le pouvoir*, tamt., str. 1041–1062, č. překl.: tamt., přel. S. Polášek, str. 195–226.

sleduje stejný projekt jako on.⁴⁴ Patočka totiž pochopil klíčovou roli, kterou má v dějinách evropské kultury péče o vlastní život. Přesto je mezi nimi prý rozdíl, protože Patočka mluví o „pěči o duši“ a kromě poznání sebe klade hlavní důraz na význam reflexe filosofického typu, kdežto Foucault sám dává přednost termínu „péče o sebe“.⁴⁵

Jeden z důvodů, proč Foucault nesouhlasí s Patočkovým pojmem „péče o duši“, je zjevně metafyzická zátěž, kterou má v evropské myšlenkové tradici slovo „duše“. Je příznačné, že Patočka se ve svých výkladech zpravidla soustřeďuje výhradně na racionální poznání filosofického typu. Naproti tomu Foucault se zajímá o techniky, které mají za úkol proměnit a kultivovat naše já a které zjevně zahrnují také mimorozumové, nevědomé a tělesné aspekty lidské osobnosti. I Hadot ale tvrdí, že abychom mohli žít filosofický život, musíme zmobilizovat všechny naše možnosti a schopnosti, včetně imaginace či rozhovoru s jinými lidmi.

Patočka dále spojuje pojem péče o duši především s Platónem, kterého dává do ostrého protikladu proti Démokritovi. Ten podle něj prosazuje pěči o duši, abychom mohli lépe pochopit pravou povahu skutečnosti. Hlavním cílem je tu vědecké poznání světa, který se skládá z atomů a nemá žádný vyšší účel. Naopak pro Platóna je exaktní poznání světa jen přípravným krokem, který má podpořit náš filosofický život. Duše tak potřebuje pěči o sebe, aby dokázala sama sebe překročit a dospět k vyšším skutečnostem. V Platónově případě je podle Patočky péče o duši zároveň těsně spjata i s angažmá v obci a společenství, místo toho, aby sledovala primárně vědecké bádání. V jeho interpretaci se proto Platón liší od atomisty Démokrita stejným způsobem, jako se filosofie vymezuje proti současné vědě, a oba stojí na počátku jedné ze dvou odlišných tradic, které procházejí napříč evropskými intelektuálními dějinami.⁴⁶

⁴⁴ J. Patočka, *Platón a Evropa* [Soukromé přednášky z roku 1973], in: *Péče o duši II*, Praha 1999, str. 149–355.

⁴⁵ M. Foucault, *Le Courage de la vérité. Le Gouvernement de soi et des autres II. Cours au Collège de France (1983–1984)*, Paris 2009, str. 119, srv. též str. 62; podrobnější výklad, který se do značné míry překrývá s následujícími odstavci, lze nalézt v článku: V. Hladký, *Michel Foucault a péče o duši Jana Patočky. Několik poznámek ke srovnání jejich konceptů a koncepcí*, in: O. Krása – F. Špínka (vyd.), *Péče o duši. Sborník k jubileu Štěpána Špínky*, Praha 2024, str. 214–233.

⁴⁶ J. Patočka, *Platón a Evropa*, str. 206–229; srv. M. Cajthaml, *Evropa a péče o duši*, str. 70–73; V. Hladký, *Změnit sám sebe*, str. 140–142.

V tomto momentě se projevuje silný vliv, který měl na Patočku Martin Heidegger, jenž ve svých dějinách evropského myšlení vždy mluvil především o filosofech. Stejně tak Patočkův výklad pojmu „péče o duši“ je do velké míry spojen s přesvědčením, že filosofové jsou ti, kdo svými debatami a polemikami utvářejí osud Evropy. Tato představa zcela přirozeně silně rezonovala před rokem 1989 v české neoficiální filosofii. Proti Patočkovu konceptu antické etiky lze však namítnout, že vždy hovoří o intelektuálních elitách, a ne o „běžných“ Řecích. V tomto bodě má Foucault zjevně širší záběr, protože zkoumá antickou etiku v obecnějším pohledu, v němž se odhalují základní principy dobového morálního jednání (i když i on byl kritizován za to, že nechává stranou některé členy řecké společnosti, především pak ženy).⁴⁷ Podobně i Hadot, zejména ve svém pozdním díle, se věnuje spíše stoikům a částečně epikúrejcům, školám, které představují „lidovější“ a více rozšířený proud antické filosofie než platonici.

Z nově publikovaných Foucaultových rukopisů se však dozvídáme překvapivou skutečnost, že i on byl kdysi čtenář Heideggera. V 50. letech dvacátého století studoval intenzivně existenciální psychoterapii a seznámil se s dílem Ludwiga Binswanger a později i s tímto psychiatrem osobně. Ve stejné době přednášel o filosofické antropologii, která s těmito proudy souvisela. Soustředil se zejména na rozmanitost vztahů mezi člověkem a světem v novověku, především na otázku, jaké jsou podmínky možnosti antropologie, tedy poznání člověka.⁴⁸ Později se posunul dále a sblížil se s tradicí francouzské epistemologie, která, jak jednou napsal, upřednostňuje pojmy před zkušeností.⁴⁹ Rozhodujícím přelomem jsou jeho *Dějiny šílenství*, které poprvé vyšly v roce 1961 a v nichž sleduje změny, jimiž procházelo pochopení tohoto pojmu v novověku. Mnoho témat z Foucaultových raných textů dále ovlivnilo jeho pozdější myšlení, včetně způsobu, jakým sleduje rozmanitou konceptualizaci lidského poznání světa (archeologie vědění).⁵⁰

⁴⁷ Srv. V. Hladký, *Změnit sám sebe*, str. 129–130.

⁴⁸ M. Foucault, *Binswanger et l'analyse existentielle*, Paris 2021; *Phénoménologie et psychologie: 1953–1954*, Paris 2021; *La Question anthropologique. Cours. 1955–1955*, Paris 2022; srv. E. Basso, *Young Foucault. The Lille Manuscripts on Psychopathology, Phenomenology, and Anthropology, 1952–1955*, New York 2022.

⁴⁹ M. Foucault, *Introduction*, in: *Dits et écrits II*, str. 429–442, zvl. str. 430.

⁵⁰ M. Foucault, *Histoire de la folie à l'âge classique*, Paris 1972 (revidované vyd.; původní vyd. jako: *Folie et déraison. Histoire de la folie à l'âge classique*, Paris 1961).

To nás přivádí též ke srovnání mezi Hadotem a Foucaultem. Je třeba říci, že vzhledem k předčasné smrti druhého z nich neměli nikdy bohužel příležitost pustit se spolu do rozsáhlejší debaty. Jak už poznamenali jiní vykladači, některé rozpory mezi nimi jsou spíše povrchní a jejich závěry mají ve skutečnosti mnoho společného. Hadot byl přirozeně mnohem lepší znalec starých textů, i Foucault ovšem dokázal přinejmenším navrhnout některé zajímavé koncepce a položit otázky, které ovlivnily další zkoumání antické filosofie. A Hadot sám je ostatně někdy kritizován za poněkud výběrové a ahistorické zacházení s materiálem. Především jeho pojem „duchovních cvičení“ lze považovat za poněkud problematický, protože, jak ostatně sám připouští, řecké slovo *askésis* v antických textech příliš často nenacházíme. V této souvislosti není od věci citovat znalce stoické filosofie, ale i díla obou myslitelů, Johna Sellarse: „Zatímco Hadot představuje antickou filosofii jako ‚duchovní cvičení‘, Foucault ji charakterizuje jako ‚techniku‘, přičemž myslím, že to druhé je blíží pravdě, pokud chápeme ‚techniku‘ etymologicky a odvozujeme ji od *techné* – to jest od ‚umění‘.“⁵¹

Patrně nejvýznamnější kritika Foucaulta ze strany Hadota zní následovně:

„Při popisu toho, čemu říká praktiky sebe, Foucault dostatečně nedoceňuje uvědomění si přináležitosti do kosmického Veškerenstva, uvědomění si přináležitosti do lidského společenství, uvědomění si, které zároveň znamená překonání sebe. Také si nemyslím, že etický vzor uzpůsobený pro moderního člověka může být estetika existence. Obávám se, že to je vpsledku nová podoba dandysmu.“⁵²

Foucault se tedy v Hadotově polemickém pohledu příliš soustředí na já a na techniky jeho proměny. V antických textech hledá podporu pro svou myšlenku estetiky existence, tímto pojmem se ale nakonec pokouší reagovat na současné problémy. V protikladu k tradiční etice chce otevřít mož-

⁵¹ J. Sellars, *The Art of Living. The Stoics on the Nature and Function of Philosophy*, London 2009 (1. vyd. 2003), str. xi, 116–117, ale srv. H. Telo, *On the Role of Reason in Ancient Philosophical Practice*, str. 211.

⁵² P. Hadot, *La Philosophie comme manière de vivre*, str. 216–217; srv. J. Sellars, *The Art of Living*, str. 40; P. Hadot, *Exercices spirituels et philosophie antique*, str. 305–311, 323–332; o pojmu dandyho v této debatě srv. P. A. Miller, *The Problem of the Dandy in the Aesthetics of Existence. Foucault's Dialogue with Hadot, Kant, and Baudelaire*, in: M. Faustino – H. Telo (vyd.), *Hadot and Foucault on Ancient Philosophy*, str. 69–86.

nost pojmout náš život jako umělecké dílo. Naproti tomu pro Hadota má vždycky antická filosofie globální rozměr – konečným cílem antické filosofie bylo podle něj překonat naše částečné já a zapojit se do celku světa.

Jako odpověď na tuto kritiku – která navíc není z hlediska jiných Foucaultových textů zcela oprávněná⁵³ – by mohlo zaznít, že Foucault zde skutečně sleduje svou filosofickou agendu, spíše než aby se věnoval dějinám antické filosofie kvůli nim samým. Minulost nám nabízí jako alternativu k současným debatám, které jsou určeny naší omezenou historickou situací. Můžeme též poukázat na to, že Foucaultův přístup byl původně ovlivněn existenciální psychoterapií, která zdůrazňuje autonomii vlastního já. Ovšem v jeho raných textech má také – možná poněkud překvapivě – důležitou roli pojem světa. Není to ale „přírodní realita“ mimo nás, nýbrž „transcendentní horizont veškerého významu a pravdy“, jenž se konstituuje díky existenci osoby. V tomto směru Foucault následuje fenomenologii Edmunda Husserla a Eugena Finka.⁵⁴ Ozvěny tohoto typu filosofické antropologie lze později zaslechnout ve Foucaultových studiích rozdílných *epistém*, které je možné pochopit jako různé konstrukce vědeckého poznání světa.⁵⁵

Hadot naopak někdy mluví o objektivizaci určitého vědění díky překonání vlastní individuální perspektivy, což má mimo jiné dopad na adekvátnost interpretace filosofických pojednání. Je přesvědčen, že při pochopení textu můžeme dosáhnout určité úrovně objektivit, neboli jinými slovy – ne všechny interpretace jsou možné. Kvůli tomuto Hadot kritizuje Nietzscheho a obecně snahu relativizovat vědění.⁵⁶ Ovšem právě v tomto bodě měl Nietzsche zásadní vliv na Foucaulta, který si od něj vzal lekcí o tom, že náš vztah k pravdě je vždycky podmíněn naší konkrétní historickou perspektivou.⁵⁷

⁵³ Srv. J. Sellars, *Self or Cosmos*; M. Sharpe, *Aristotle and Philosophy as a Way of Life*, in: M. Faustino – H. Telo (vyd.), *Hadot and Foucault on Ancient Philosophy*, str. 338–358.

⁵⁴ M. Foucault, *Phénoménologie et psychologie*; též, *La Question anthropologique*; srv. S. Elden, *The Early Foucault*, Cambridge – Medford, MA, 2021, str. 111.

⁵⁵ Především v: M. Foucault, *Les Mots et les choses. Une archéologie des sciences humaines*, Paris 1966, slovenský překl.: *Slová a veci. Archeológia humanitných ved*, přel. M. Marcelli – M. Marcelliová, Bratislava 2000 (1. vyd. 1987).

⁵⁶ P. Hadot, *La Philosophie comme manière de vivre*, str. 106–125; *Préface à Ernst Bertram, Nietzsche. Essai de Mythologie*, in: *La Philosophie comme éducation des adultes*, str. 189–192.

⁵⁷ Srv. S. Elden, *The Early Foucault*, kap. 5; srv. též M. Foucault, *Nietzsche, la généalogie, l'histoire*, in: *Diis et écrits I. 1954–1975*, Paris 1994, str. 1004–1024.

Kromě toho, dokonce i v právě citované kritice Foucaulta, Hadot mluví o vnoření se do celku kosmu, které souvisí s překonáním naší partikulární pozice. Jinými slovy, Hadot tu zase následuje Bergsona a požaduje po nás, abychom mysleli mimo lidský úděl. To ale zároveň odhaluje i jeho filosofická východiska a agendu, čímž se vposledku nijak neliší od Foucaulta. Přitom se lze oprávněně ptát, zda Hadotova interpretace antické filosofie je ve všech bodech zcela přesvědčivá. Ve svém celkovém nástinu antického myšlení dokáže o některých starých filosofických školách říci mnohem více než o jiných.⁵⁸ Nejvíce je to asi patrné v případě Aristotela, jehož převážně teoretický přístup k poznání světa je, přinejmenším na první pohled, obtížné uvést do souladu s představou, že antická filosofie je na prvním místě způsob života.⁵⁹ Hadot také nechává téměř zcela stranou presokratiky, s výjimkou pythagorejců. Nejstarší pythagorejská filosofie ovšem podle současných specialistů představuje terén, který je poněkud nejistý, neboť počátky této školy jsou zastřeny pozdějšími legendami.

Jak Hadot, který se narodil v roce 1922, tak Foucault, narozený v roce 1926, patřili do téže velké generace francouzských myslitelů. Oba byli formováni filosofickými debatami padesátých let 20. století, totiž existencialismem, fenomenologií, a zvláště Heideggerem. Tyto rané vlivy však zpracovali každý po svém. Foucault se například zajímal mnohem víc o dějiny vědy než Hadot. Analyzuje přitom pojmy pochopené v širokém smyslu slova, včetně jejich proměn v čase, a mluví o technologiích sebe sama spíše než o vnitřním prožívání světa. Hadot je naopak schopen psát přesvědčivě o existenciální, mystické a básnické zkušenosti, přičemž – alespoň na první pohled – podceňuje racionální a pojmovou složku lidského myšlení.

Mohu-li skončit osobní poznámkou, na základě množství cenného a podnětného času, který jsem strávil jak s Hadotem, tak s Foucaultem, bych se odvážil následujícího tvrzení: Foucault reprezentuje především brilantní intelekt. Je vždy schopen otevřít nové perspektivy a čtenáře osvobodit od předsudků, které jsou výsledkem specifické pozice v daném místě a čase. Hadot naproti tomu působí jako myslitel, který je nejen intelektuálně zdatný, ale i moudrý. Právě jeho je snad možné nazvat

⁵⁸ Srv. celkový přehled antické filosofie v: P. Hadot, *Qu'est-ce que la philosophie antique?*.

⁵⁹ Ale srv. M. Sharpe, *Aristotle and Philosophy as a Way of Life*, který hájí Hadotovu koncepci antické filosofie (i když v pozměněné podobě) dokonce i v případě Aristotelova myšlení.

skutečným mudrcem v antickém smyslu toho slova, protože se snaží různé intelektuální a osobní složky své osobnosti integrovat dohromady do koherentního celku. Doufám, že toto závěrečné srovnání není příliš troufalé, neboť, nakolik jsem jim schopen rozumět, oba sledovali právě tyto cíle.

Přeložil Vojtěch Hladký